

Resultaten

5 jaar Klimaatlim Boeren op Veen

Van pilotproject naar polderbeweging

Kijk mee naar de oogst van 'de kracht van onderop' en al doende leren, ofwel polderpionieren en samenwerken. Door boeren, agrarisch collectieven, waterschappen, gemeenten, provincies, adviseurs en onderzoekers. Om belangrijke klimaatdoelen voor het gebied, de agrarisch ondernemers en de natuur te realiseren.

Deze digitale brochure nodigt je uit om door te klikken, terug te lezen en het proces van Klimaatlim Boeren op Veen mee te beleven. Wat was het plan, wat is er gedaan en met wie en hoe? Je leest het hier. Veel plezier!

Aan de slag met:

- minder CO₂ uitstoot
- minder bodemdaling
- meer biodiversiteit
- betere bodem- en waterkwaliteit

Klimaatslimme polders

In 13 polders zijn er polderprocessen opgestart, verkenningen uitgevoerd en/of in uitvoering.

Klik op de naam van de polder voor meer informatie.

“Samenwerking in de polder heeft niet alleen een meerwaarde voor de bedrijfsvoering maar ook op sociaal vlak, er is nu meer gemeenschapszin.”

Anthony Rietveld, boer

“We zijn net begonnen, dus houd deze pragmatische aanpak vast en ga door, we hebben werk te doen!”

Jan Vente, wethouder gemeente Lopik

“Geef boeren de ruimte en maak het laagdrempelig om te werken aan de toekomst van het bedrijf en een gezond en vitaal landschap.”

Hugo Spruit, boer

“Samen blijven werken aan dingen die kunnen. That’s it.”

Rienk Schaafsma, Waaloord

“Door de samenstelling van de netwerkorganisatie die bestaat uit private- en overheidspartijen, ontstaat een platform met veel draagvlak en bereidheid om opgaven te realiseren.”

Rob Ligtenberg, programmamanager Regiodeal bodemdaling Groene Hart

Feiten en cijfers

Doel:
3-5 Polderprocessen starten

Gerealiseerd:

13 polders in beweging!

In vier polders zijn maatregelen voor bodemdaling/CO₂-reductie en versterken biodiversiteit en waterkwaliteit al in uitvoering. Nog eens negen polders hebben de mogelijkheden voor klimaatslimme en andere maatregelen verkend!

Doel:
Uitvoeringsplannen op ca 800 ha

Gerealiseerd/ in uitvoering:

Circa 1100 ha in de polders Kortrijk en Portengen, Vlist, Meijepolder Laag, Stein Zuid en Ronde Hoep. Daarnaast zijn verkenningen uitgevoerd voor bijna 8000 ha. KsBoV was actief op ca 9000 ha!

Doel:
Kennisdeling en bewustwording

Gerealiseerd:

Polderkarren, poldersparren en nieuwsbrieven en themasessie (pag. 5). Daarnaast zijn vraagstukken geagendeerd zoals de zoetwatervraag, klimaatadaptatie en governance. Boeren zijn studiegroepen rondom weidevogels en duurzaamheidsmaatregelen gestart en hebben de combinatie met ALNb uitgewerkt. Aandacht voor WIS-beheerfase geagendeerd, net als doorontwikkeling techniek WIS.

Doel:
Reductie CO₂ / bodemdaling

Gerealiseerd:

Gebaseerd op projecten die al wat langer lopen, is met SOMERS een eerste inschatting gemaakt van de gemiddelde CO₂-emissiereductie per hectare. Voor PWIS is dit ongeveer 14% en AWIS 38%. Dit is alleen het effect van het waterinfiltratie-systeem; peilverhogingen zijn niet meegenomen! **Als we deze gemiddelde reductiewaarden doortrekken naar het aantal hectares PWIS en AWIS dat binnen KsBoV wordt aangelegd, betekent dit een CO₂-emissie reductie van 18% tot 23% op circa 1100 hectare.**

Toelichting bij CO₂ effect totaal projecten KsBOV

POLDER	AWIS (ha)	PWIS (ha)
Meijepolder laag	152	130
Vlist	12	340
Kortrijk Portengen	0	230
Ronde Hoep	100*	
Stein Zuid	130*	
Totaal	1094 ha	

*Verdeling hectares PWIS en AWIS nog niet bekend.

Monitoring van grondwaterstanden laat zien dat PWIS en AWIS systemen de gemiddelde zomergrondwaterstanden met 15 tot 30 centimeter verhogen. Dit hangt samen met de weersomstandigheden, het type systeem (A- of PWIS) en het bodemtype. De systemen werken wel! Voor nu is het te vroeg om een uitspraak te doen over het effect op bodemdaling. Daar zijn meer meetjaren voor nodig.

Feit

180 agrariërs en grond-eigenaren in 13 polders zijn actief betrokken bij (of denken mee over) klimaatslimme maatregelen

“Klimaatslim Boeren op Veen vormt voor gebieden een essentieel en pragmatisch procesmortje voor een veel grotere verandering dan bodemdaling alleen!”

Martine Leewis, ORG-ID, als procesbegeleider betrokken bij De Boer aan het Roer op veen.

“Klimaatslim Boeren op Veen heeft ons geleerd dat we gewoon moeten starten door te doen: wat we hiervan leren, brengt nuance en realisme in beleid en het maatschappelijk gesprek.”

Aard Mulders, LNV

Kennisonontwikkeling

Vanuit het pilotproject 'Klimaatlim boeren op veen' is bijgedragen aan het opstarten van wetenschappelijke onderzoeken rondom broeikasgassen en diverse maatregelen gericht op het afremmen van bodemdaling en de impact op biodiversiteit.

Zo wordt er gemeten op diverse plots (zoals in Vlist) en dat levert weer input voor een betere voorspellingsmethode voor bodemdaling en CO₂ broeikasgasemissie (SOMERS). Ook is de Universiteit Utrecht een onderzoek gestart naar de impact van vernatting op de biodiversiteit met opstellingen in een laboratorium en veldproeven. En naar de impact van vernatting op de bodembiodiversiteit.

Daarnaast hebben de waterschappen een schat aan ervaring opgedaan rondom de impact van bodemdalingremmende maatregelen zoals WIS en alternatieven op het waterbeheer met diverse monitoringsprogramma's.

 "Het valt of staat met mensen die visie en lef tonen."
Marinus Bogaard, Rijnland

 "Zet in op een meer holistische benadering van een vitale en gezonde bodem; wat goed is voor de natuur is goed voor de mens en de bedrijfsvoering."
Jan Maarten Dros, Wij.land

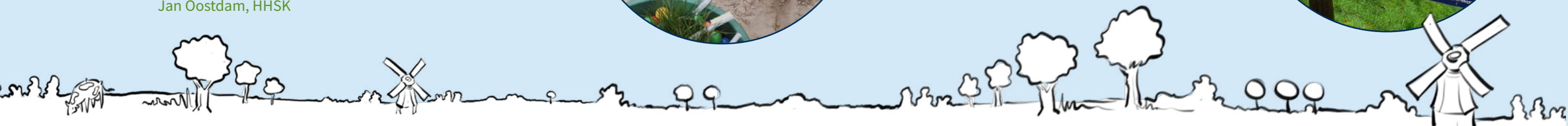
 "Organiseer ook voldoende reflectie en ruimte voor het kritische geluid in de aanpak."
Jan Oostdam, HHSK

Download 7 kritische succesfactoren voor realisatie van polderprocessen

Resultaten

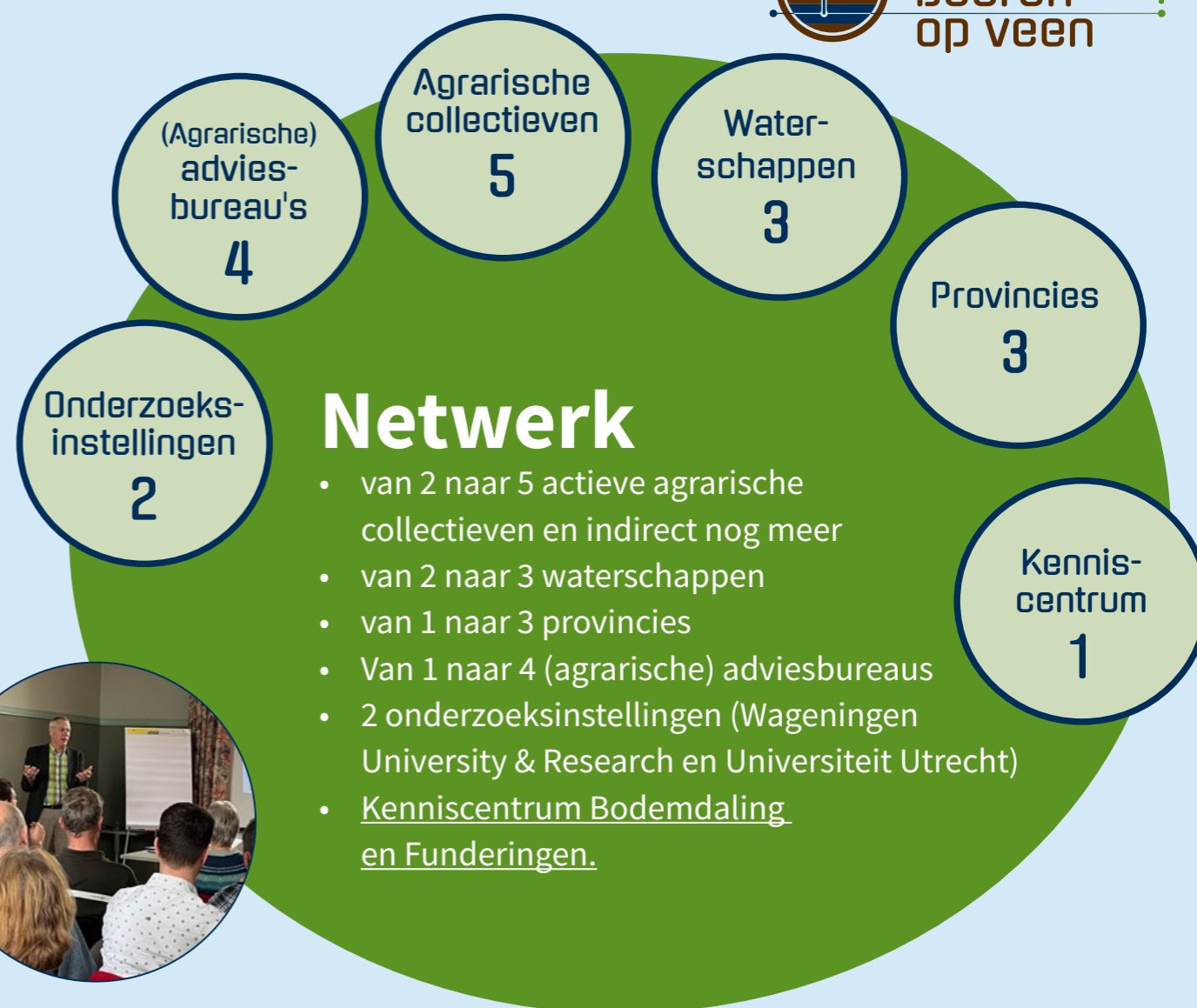
- [Nationaal Onderzoek Broeikasgassen Veenweiden](#)
- Aio-onderzoek effecten bodemdaling beperkende maatregelen biodiversiteit (UU)
- Aantal locaties zijn onderdeel landelijk monitoringsprogramma (Vlist)
- Advies Kringloopwijzer (PPP-Agro Advies)
- Monitoringsprogramma's van waterschappen [HDSR](#) en [AGV](#) met nieuwe inzichten ten behoeve van waterbeheer van de toekomst
- Bijdrage aan ontwikkeling KIWA keurmerk
- Aandragen polders waar monitoring en modellering op door ontwikkeld wordt.

Kennisdeling en praktijknetwerk

Leren van praktijkervaringen en inzichten en kennis delen. Daar draait het (óók) om binnen Klimaatslim Boeren op Veen. Dat kan zijn door fysiek te gaan kijken bij elkaar, in de polder: Polderkarren. Wat gebeurt er, wat gaat goed, wat is een aandachtspunt vanaf de inventarisatie tot en met de aanleg en wat kun je daar zelf mee voor jouw polderproces?

Kennisdelen over de procesmatige kant van de polderprocessen is ook leerzaam: Poldersparren. Met elkaar de leerpunten, vragen en inzichten delen vanuit praktijksituaties. Maar ook een Kennis BBQ, webinars van bijvoorbeeld NOBV of Bestuurlijk Platform Groene Hart, of het delen van nieuws uit de polders via de website en nieuwsbrieven hoort daarbij. Ook heeft Klimaatslim Boeren provincies meerdere adviezen gegeven en reacties gegeven op Veenweide strategieën van provincies.

Al **60x** gedownload

 Download Handreiking aanleg WIS

NETVLIST

- [Aflevering 1](#)
- [Aflevering 2](#)
- [Aflevering 3](#)
- [Aflevering 4](#)
- [Aflevering 5](#)
- [Aflevering 6](#)
- [Aflevering 7](#)

Bij de start van de aanleg van waterinfiltratie bij 21 agrariërs in de polder bij Vlist, is over dit bijzondere polderproces een Netvlist-serie gemaakt. Daarin komen de verschillende invalshoeken bij een dergelijk proces in beeld en vertellen deelnemers en betrokkenen over hun ervaringen. In de laatste, 7^e aflevering, zoomen we in op het totale proces; van idee, tot plan, uitvoering en vervolg.

Klimaatslim in de praktijk

“Als Gideonsbende de ruimte zoeken om met elkaar de goede dingen te doen.”

“Klimaatslim Boeren op Veen is een ongelooflijk mooi fenomeen, omdat het op vertrouwen berust en de wil om ergens voor te gaan. Niet op handtekeningen onder dichtgetimmerde overeenkomsten, maar gewoon met een groep mensen, ‘met de poten in het veen’, aan de slag om bodemdaling te remmen. Zonder van tevoren allerlei problemen en belemmeringen te benoemen. Dan gebeurt er wat en krijg je saamhorigheid. Een probleem is ook niet van ‘iemand’, maar van ons allemaal.

We hebben de afgelopen 5 jaar gemerkt dat zo’n aanpak werkt. In een tijd van polarisatie is het toch geweldig dat je zoekt naar waar je elkaar kunt vinden, niet waar je het over oneens bent? Begin met te vragen wat iemand kan en wil bijdragen aan de doelen waar we met elkaar voor staan. En met de vraag hoe je daarbij kunt helpen. Dus niet van bovenaf roepen wat iemand moet doen, maar met elkaar kijken wat je kunt doen. Er zijn heel veel boeren van goede wil. En met ideeën! Dus ga in gesprek en geef ruimte en vertrouwen!

Dat laatste is wat mij betreft de beste aanbeveling voor overheden, bestuurders, collectieven, belangenbehartigers én boeren. Binnen Klimaatslim Boeren op Veen hebben we als een Gideonsbende die ruimte gezocht; gemotiveerd, met lef en energie. Onze aanpak van ‘de kracht van onderop’ en leren door te doen, verdient het om een vervolg te krijgen. Dan kunnen we op meer thema’s zoals biodiversiteit en waterkwaliteit, meters maken. Daar heb ik alle vertrouwen in.”

Bert de Groot, Voorzitter Stuurgroep Klimaatslim Boeren op Veen

“Van plan naar actie, volhouden en doorgaan.”

“Iets samen gaan doen in een polder is in eerste instantie wat onwennig voor alle partijen. Hoe doe je dat, waar vind je elkaar en wie doet wat? Binnen Klimaatslim Boeren op Veen hebben we gemerkt dat ‘de kracht van onderop’ ook laat zien waar de energie zit en daarmee op een haast natuurlijke manier mensen hun rol weten te pakken. Of daar hulp bij vragen. De lastigste kant ervan is het hebben van geduld, trajecten duren lang. Dat is voor ondernemers soms wel frustrerend; die zijn gewend te doen wat vandaag nodig is om morgen vooruit te kunnen. Wachten hoort daar niet echt bij. Maar ook daarvoor is het goed dat je het met elkaar doet, dat je frustratie herkent en weet te relativeren. Of elkaar weer bij de les houdt.

Ik denk dat we daar als adviseur/begeleiders van het proces een goede rol in kunnen hebben. Ook de handreiking polderprocessen, het draaiboek wat er ligt op basis van 5 jaar ervaring, helpt om vanaf de start de zaken goed te regelen. En om verwachtingen te managen. En als je een goed idee hebt, niet opgeven, maar gewoon doorgaan. Niets is zo fijn als met elkaar successen te kunnen delen als polder, bijvoorbeeld tijdens een startbijeenkomst van een WIS project. En dan daarna door te pakken en te kijken wat er nog méér met elkaar opgepakt kan worden wat bijdraagt aan een perspectievolle toekomst!”

Barend Meerkerk, PPP-Agro Advies

Klimaatslim in de praktijk

“Mooi dat er nu voorbeeldpolders zijn die laten zien hoe je dit met elkaar kunt aanpakken.”

”Het is toch alweer ruim 5 jaar geleden dat de eerste gedachtenspingsels ontstonden om poldergewijs iets te gaan doen met bodemdaling. Een lange voorbereidingstijd volgde om Klimaatslim Boeren op Veen vorm te geven. Want er waren tal van vragen, zoals wat effectief, praktisch en juridisch haalbaar was. Maar ook: betaalbaar!

En hoe dan? Een mooi eindproduct van die voorbereiding is de ‘Handreiking WIS’, een soort draaiboek dat andere polders op weg kan helpen.

Voor Meijepolder Laag was de uitreiking van de cheque op Valentijnsdag 2022 het startsein voor de volgende fase om tot de werkelijke uitvoering over te gaan. Die kenmerkte zich door hectiek in de agrarische sector en door het besef van mogelijke gevolgen van de diverse opgaven in het landelijk gebied, waaronder de aanpak van bodemdaling. Maar, deze levendige sector, met al haar diversiteit, zet wel stappen! Dat gaat niet van de ene op de andere dag. Klimaatslim Boeren op Veen 1.0 wordt nu afgerond. Momenteel loopt een verkenning naar een Polderaanpak 2.0 in de nieuwe PPLG-context, waarin de aanpak en lessen van Klimaatslim goed worden benut. Dank aan deelnemers, overheden, waterschappen etc. voor hun input, steun en kritiek om dergelijke projecten te realiseren. Je komt er achter dat je dit echt met elkaar moet doen en er voor elkaar moet zijn.”

Mieke Vergeer, Agrarische natuur- en landschapsvereniging Rijn en Gouwe Wiericke

“De aanpak van Klimaatslim Boeren op Veen helpt om het momentum te creëren.”

“Er is geen ‘one size fits all’ als het gaat om de aanpak van veenweidenproblematiek. Elke polder en elk veendek is verschillend. Wil je dus effectief aan de bodemdaling, biodiversiteit en waterkwaliteit werken, dan zul je eerst heel goed de kenmerken, kwaliteiten en/of kwetsbare plekken van een gebied in kaart moeten brengen. En daar kom je pas achter als je met

elkaar het veld in gaat. Klimaatslim Boeren op Veen maakt het mogelijk om zo’n verkenning met verschillende partijen te starten. Waardoor je met elkaar het momentum creëert om oplossingsrichtingen te onderzoeken; wat kan hier (technisch) wel en wat juist niet? Met elkaar zoeken we naar de beste maatregelen om bodemdaling in onze polders af te remmen en ook invulling te geven aan de andere doelen. Met als resultaat een toekomstbestendige polder waarin de ondernemers ruimte hebben om te blijven boeren.”

Tomas van Diest, melkveehouder in Muiderberg,
LTO Noord voorzitter afdeling Gooi Vecht en Amstelsestreek

“Bodemdaling, waterkwaliteit, biodiversiteit... met een aanpak als Klimaatslim Boeren op Veen worden het thema’s waar ieder op zijn/haar manier iets mee kan.”

Rob Ligtenberg, Programmamanager Regiodeal bodemdaling Groene Hart en lid van de stuurgroep van Klimaatslim Boeren op Veen.

[Meer over de stuurgroep](#)

Klimaatslim in de praktijk

“Werken aan een mooie toekomst vraagt om meer dan kennis, geld en handen.”

“Al doende leren is een onmisbaar motto voor een pilot. Als coördinator regelde ik daarom ook tijd voor reflectie: wat hebben we geleerd? Zijn we goed op weg? We legden verbinding tussen beleid en praktijk. Regelden dat hobbels werden geslecht. Daar ging soms veel aandacht naar uit. Dat kon alleen door samen de moed erin te houden, op basis van een gemeenschappelijke drive: een mooie toekomst voor het veenweidegebied. En dat vraagt meer dan alleen kennis, geld en handen. De gezamenlijke expeditie van de afgelopen 5 jaar heb ik verwoord in het gedicht Veenbrand.”

Marieke Leentvaar, coördinator
Klimaatslim Boeren op Veen

Veenbrand

Help, waar gaat het heen?
Verbrandt al ons mooie veen?
Of vullen we de spons?
Maar vallen koeien met een plons,
Dan voortaan in zwarte sloten?
Dat is mooi kloten!

Help, waar ga je heen?
Als jij het weet, strek uit dat been!
Of bungelt je voet nog in het ongewisse?
Boven complexe muizenissen.
En worstel je met onmacht?
Zak je weg terwijl je wacht?

Help, waar gaan we heen?
Er is geen goed, geen ja, geen neen.
Van boven is geen antwoord te verwachten

Dus bundel van onderop de krachten
Vanuit ons hart, ja, diep van binnen,
Daar hervinden we onze zinnen.

Een veenbrand kun je niet bedwingen
Met hakbijl, zand, oude dingen.
Maak een peilstok met nieuwe waarden
Gestoken in de veerkrachtige aarde.
Geef tijd en aandacht om te groeien
En gemeenschappen kunnen bloeien.

Help mee en strek uit dat been!
Om te dansen op veerkrachtig veen,
Tot in het late avonduur
Rond een hartelijk vreugdevuur!

Marieke Leentvaar
19 december 2023

Klimaatslim verantwoord

Het totale projectbudget bedroeg € 3,2 miljoen. Bijgevoegd staatje (op pagina 10) laat zien hoe de uiteindelijke uitgaven zijn onderverdeeld over het type activiteiten.

Bijna een derde van het budget is geïnvesteerd in het faciliteren van polderprocessen. Van keukentafelgesprekken tot planvorming en subsidieaanvragen, voor de inzet van actieve boeren als projectleider of in een werkgroep, en voor procesleiders en adviseurs om bijvoorbeeld drainplannen te maken. Dat is gemiddeld bijna € 75.000,- per polderproces.

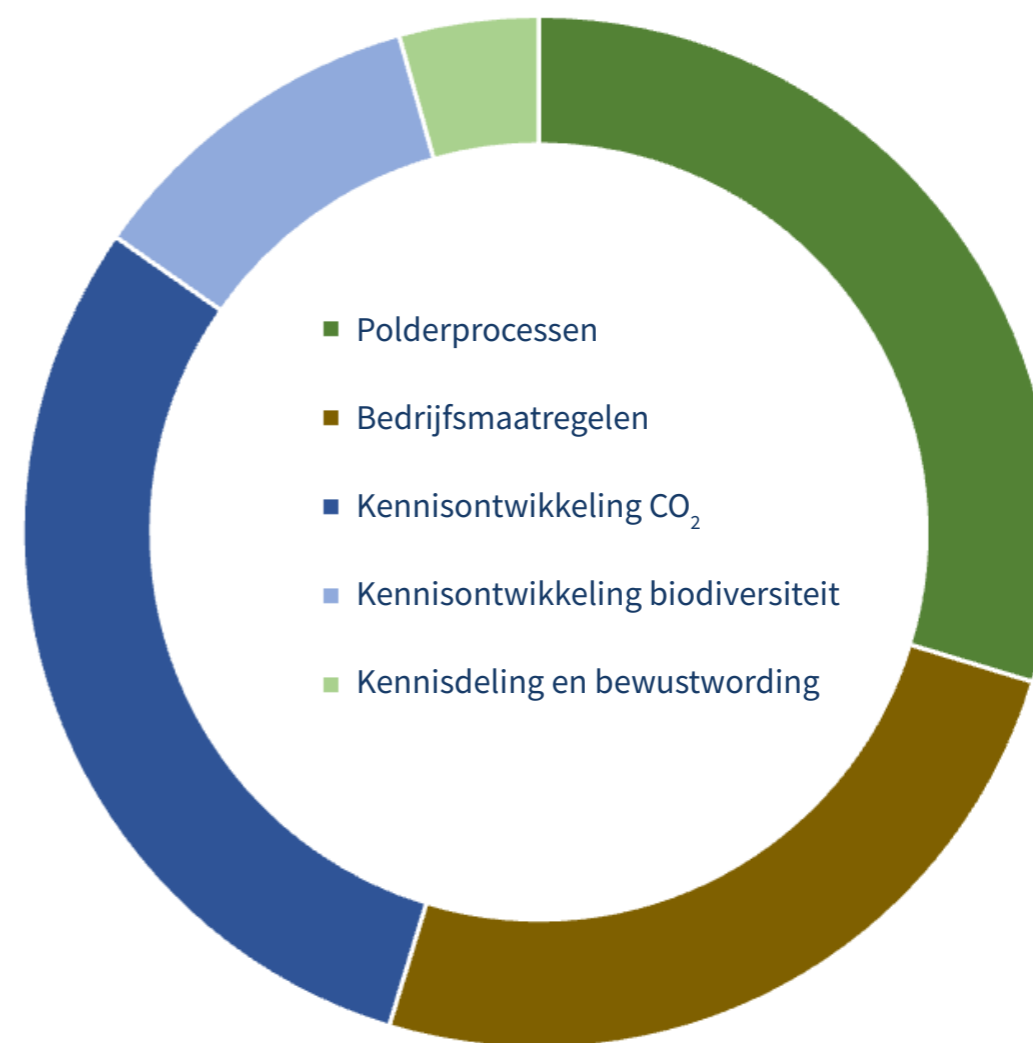
Bijna een derde van het budget is besteed aan kennisontwikkeling, aan onderzoeken van NOBV en Universiteit Utrecht en € 140.000,- is ingezet voor kennisdelen en bewustwording.

Er is € 800.000,- uit eigen budget besteed aan de aanleg van WIS. Er is € 4,9 miljoen uit andere subsidieregelingen ingezet om maatregelen in de polders te realiseren. Daarnaast is er poldergewijs nog extra budget geregeld voor monitoring van maatregelen, kennisontwikkeling, communicatie en proces. En vergeet de bijdragen van de boeren niet!

Al met al een multiplier van 3!

De inzet van de waterschappen is niet meegenomen in het overzicht. Uiteindelijk heeft het project met beperkte startmiddelen veel meer kunnen doen dan verwacht.

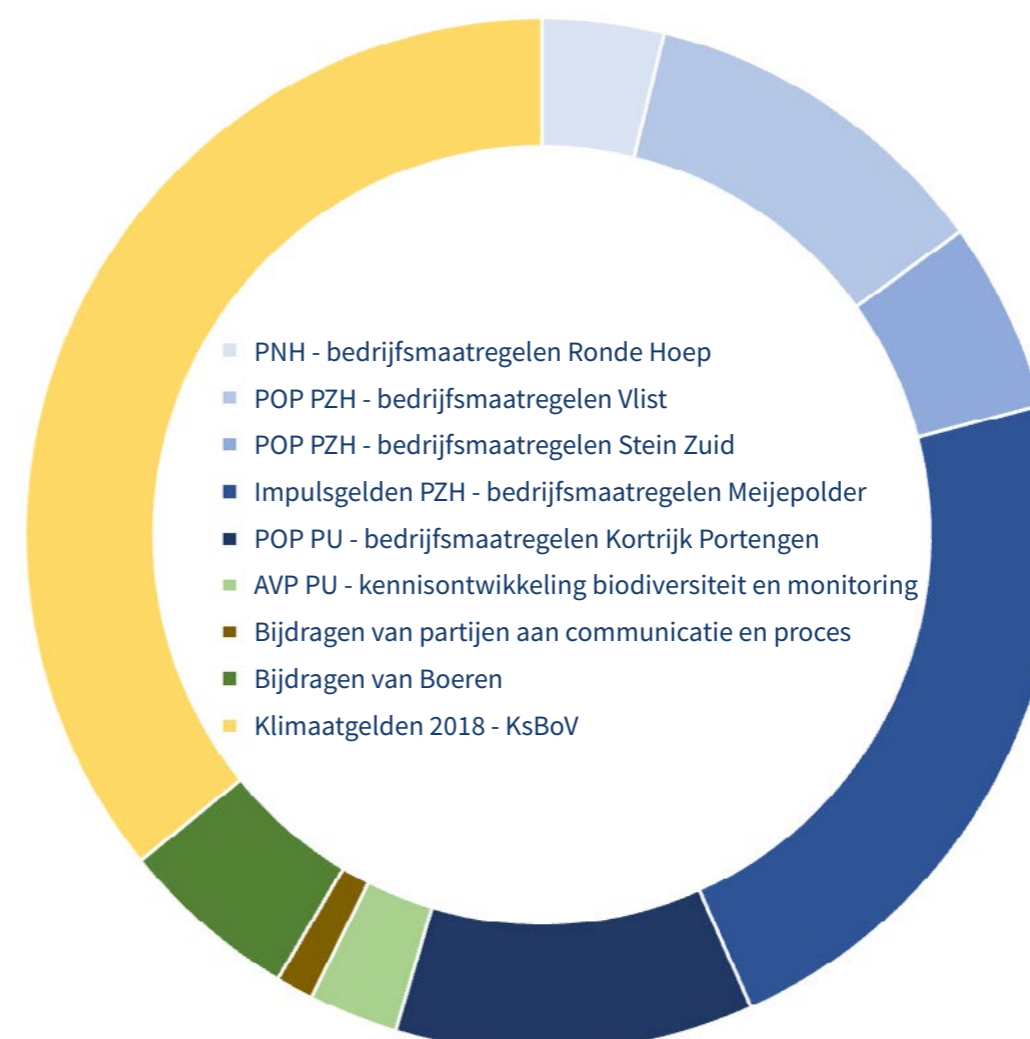
Hoe zijn de Klimaatgelden 2018 besteed?

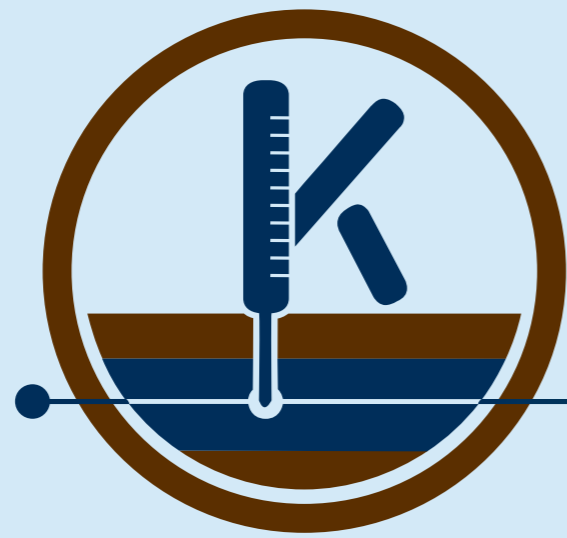

Klimaatslim verantwoord

Klimaatgelden 2018- KsBoV		€ 3.200.000
Polderprocessen	€ 950.000	
Bedrijfsmaatregelen	€ 800.000	
Kennisontwikkeling CO2	€ 960.000	
Kennisontwikkeling biodiversiteit	€ 350.000	
Kennisdeling en bewustwording	€ 140.000	
Aanvullende financiering		€ 5.725.000
PNH - bedrijfsmaatregelen Ronde Hoep	€ 340.000	
POP PZH - bedrijfsmaatregelen Vlist	€ 1.000.000	
POP PZH - bedrijfsmaatregelen Stein Zuid	€ 530.000	
Impulsgelden PZH - bedrijfsmaatregelen Meijepolder	€ 2.000.000	
POP PU - bedrijfsmaatregelen Kortrijk Portengen	€ 1.000.000	
AVP PU - kennisontwikkeling biodiversiteit en monitoring	€ 250.000	
Bijdragen van partijen voor communicatie en proces	€ 105.000	
Bijdrage Boeren	€ 500.000	
Totaal		€ 8.925.000

Hoe zijn de middelen van het totale project besteed?

klimaatlim boeren op veen

www.klimaatlimboerenopveen.nl

